

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-159>

УДК 379.85

ТУРИЗМ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

CULTURAL HERITAGE TOURISM IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR PRESERVING INTANGIBLE CULTURAL TRADITIONS

Хохлов Максим Володимирович

аспірант,

Приватний вищий навчальний заклад "Київський університет культури"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4774-2999>

Khokhlov Maksym

Private Higher Educational Institution "Kyiv University of Culture"

У статті розглядається актуальність туризму культурної спадщини в Україні під час війни та його вплив як на матеріальну, так і на нематеріальну спадщину. Автор підкреслює, що культурна спадщина має вирішальне значення у формуванні національної ідентичності та сприяє соціально-економічному розвитку країни. Багата спадщина України, від давніх пам'яток до сучасних традицій, є основою самосвідомості нації. Проте конфлікт, що триває, створює значні проблеми, зокрема знищення історичних пам'яток, переміщення громад і ризики для збереження звичаїв, мови та практики, що передаються поколіннями. Конфлікт завдав серйозної шкоди культурним пам'яткам, особливо у східних і південних регіонах. Музеї, релігійні місця та культурні установи були втрачені або пошкоджені. Крім того, переміщення людей через війну загрожує збереженню регіональних культур, оскільки переміщені громади можуть втратити важливі аспекти своєї спадщини. Це переміщення збільшує ризик культурної ерозії, коли люди адаптуються до нового середовища. Серед цих викликів новий тренд в Україні став військовий туризм. Він дає відвідувачам глибше розуміння впливу війни на українське суспільство, зосереджуючись не лише на руйнуванні, але й на стійкості людей. Цей зростаючий сегмент індустрії туризму допомагає інформувати як місцевих, так і іноземних відвідувачів про значення місць, пов'язаних з війною, сприяючи кращому розумінню довгострокових наслідків конфлікту для культурної тканини нації. Військовий туризм також підвищує обізнаність про важливість культурної спадщини для розуміння національної історії. Відвідувачі дізнаються про історичні події та роль культурних пам'яток і традицій у формуванні національної ідентичності. Таким чином, військовий туризм може допомогти зберегти та популяризувати українську спадщину в непевні часи. На завершення стаття наголошує на необхідності стратегії захисту як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини в Україні в умовах війни. Ці зусилля мають бути спрямовані на збереження пам'яток, артефактів, мови та традицій. Підвищення міжнародної обізнаності про багатство культурної самобутності України має важливе значення для збереження її спадщини. Сприяння розвитку туризму культурної спадщини, в тому числі військового, може відіграти ключову роль у збереженні культурної спадщини України для майбутніх поколінь.

Ключові слова: туризм культурної спадщини, Україна, нематеріальна спадщина, військовий туризм, соціально-економічний розвиток.

The article examines the relevance of cultural heritage tourism in Ukraine during the war and its impact on both tangible and intangible heritage. The author highlights that cultural heritage is crucial in forming national identity and contributes to the socio-economic development of the country. Ukraine's rich heritage, from ancient landmarks to modern traditions, is foundational to the nation's sense of self. However, the ongoing conflict poses significant challenges, including the destruction of historical monuments, displacement of communities, and risks to preserving customs, language, and practices passed through generations. The conflict has caused severe damage to cultural landmarks, particularly in eastern and southern regions. Museums, religious sites, and cultural institutions have been lost or damaged. Additionally, the movement of people due to war threatens the preservation of regional cultures, as displaced communities may lose important aspects of their heritage. This displacement increases the risk of cultural erosion as people adapt to new environments. Amid these challenges, military tourism has emerged as a new trend in Ukraine. It provides visitors with a deeper understanding of the war's impact on Ukrainian society,

focusing not only on the destruction but also on the resilience of the people. This growing segment of the tourism industry helps educate both local and international visitors about the significance of war-related sites, fostering a better understanding of the long-term effects of the conflict on the nation's cultural fabric. Military tourism also raises awareness of the importance of cultural heritage in understanding national history. Visitors learn about historical events and the role of cultural landmarks and traditions in shaping national identity. As such, military tourism can help preserve and promote Ukrainian heritage during uncertain times. In conclusion, the article stresses the need for strategies to protect both tangible and intangible cultural heritage in Ukraine amidst the war. These efforts should focus on preserving monuments, artifacts, language, and traditions. Raising international awareness of Ukraine's rich cultural identity is essential to ensuring its legacy endures. Promoting cultural heritage tourism, including military tourism, could play a key role in preserving Ukraine's cultural heritage for future generations.

Keywords: cultural heritage tourism, Ukraine, intangible heritage, military tourism, socio-economic development.

Постановка проблеми. Туризм культурної спадщини в Україні є важливим аспектом культурної політики та соціально-економічного розвитку. Він охоплює як матеріальні, і нематеріальні елементи культурної спадщини, включаючи традиції, обряди, фольклор, народні ремесла і гастрономію. В умовах глобалізації та соціальних змін Україна стикається з низкою викликів, які ставлять під загрозу збереження нематеріальних культурних традицій.

Туризм культурної спадщини в Україні відіграє важливу роль у формуванні культурної ідентичності та соціально-економічному розвитку країни. Однак війна, яка розпочалася у 2014 році та значно посилилася з повномасштабним вторгненням Росії у лютому 2022 року, поставила під загрозу не лише матеріальні, а й нематеріальні аспекти культурної спадщини. Ця стаття розглядає сучасні виклики, з якими стикається Україна, а також можливості збереження нематеріальних культурних традицій в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях спеціалізованого туризму основна увага приділяється його ролі у сталому розвитку, а також впливу на соціокультурні та економічні аспекти. Чайка Т. Ю. у своїх роботах акцентує на необхідності класифікації різновидів спеціалізованого туризму для досягнення стійкого розвитку туристичної галузі та регіонів [1]. Окремо варто відзначити дослідження військового туризму в Україні, яке стало надзвичайно актуальним у світлі сучасних подій. Такі дослідники як Батиченко С., Мельник Л., Савков П. та Сторубльов О. вивчають особливості розвитку цього виду туризму [2], тоді як Кушнарьов і Поліщук розглядають його як інноваційний напрям екстремального і пізнавально-розважального туризму [3]. Лущик М. та Москвяк Я. акцентують на перспективах розвитку військового туризму в Україні, що підкреслює його значущість у сучасних умовах [4].

Дослідження Джинджояна В. та Дубової А. розкривають проблеми та перспективи розвитку військового туризму на африканському континенті, що підкреслює глобальний аспект даної теми [5]. Кляп М. у співавторстві з Шандором Ф. пропонують огляд сучасних різновидів туризму, що включає й військовий, акцентуючи на інноваціях у цій сфері [6].

Також важливими є роботи Мельника А., який вивчає нестандартні види туризму, включаючи особливості функціонування військового туризму [7], а Hrusovsky M. разом з Noeres K. аналізують вплив специфічних ніш на масовий туризм [8].

Дослідження Винниченка І. та Рудніченка Ю. зосереджені на умовах та перспективах розвитку воєнного туризму в Україні [9], а Кіптенко В. аналізує менеджмент у сфері туризму, що є важливим для розвитку військового туризму як його частини [10].

На міжнародному рівні, Butler R. та Suntutkul W. у своїй колективній монографії аналізують вплив війни на туристичні практики, підкреслюючи культурний і економічний вплив таких явищ [11]. Lloyd D. W. досліджує туризм на місцях битв, зокрема інтерес до історичних військових подій, що відображає зростаючий інтерес до таких об'єктів серед туристів [12].

Також актуальними є дослідження цифровізації у сфері туризму. Москвяк Я. досліджує питання діджиталізації як інструменту збереження нематеріальної культурної спадщини в Україні, зокрема у післявоєнний період, що є важливим для збереження історичних та культурних цінностей [13].

В українській науковій літературі визначення спеціалізованого туризму зустрічаються в працях таких авторів, як В. Баба-рицька [14] та Л. Устименко [15].

Кулиняк І. Я., Карий О. І., Прокопишин-Рашкевич Л. М., Огінок С. В. та Бондаренко Ю. Г. представляють європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного

туризму, який може слугувати орієнтиром для розвитку військового туризму в Україні [16].

Любіцева О. та Бабарицька В. у своїй праці "Туризмознавство: вступ до фаху" розглядають різні аспекти туристичної діяльності, що включає питання спеціалізованого туризму [17].

Попри значну кількість досліджень, деякі аспекти спеціалізованого туризму залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, необхідно приділити більше уваги уточненню концептуальних підходів до класифікації різновидів спеціалізованого туризму, оскільки відсутність єдиного розуміння створює труднощі у його практичному застосуванні. Також важливими залишаються питання інтеграції цифрових технологій для збереження спадщини та створення нових туристичних продуктів у контексті післявоєнного відновлення регіонів. Іншою важливою проблемою є аналіз перспектив розвитку військового туризму в Україні, зокрема, з огляду на сучасні геополітичні виклики.

Постановка завдання. В умовах війни Україна стикається з низкою викликів, пов'язаних із збереженням як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини. Зокрема, загроза втрати нематеріальних культурних традицій, таких як обряди, фольклор, народні ремесла, зростає через руйнування історичних пам'яток та переміщення населення, що ускладнює передачу культурних знань. У сучасних умовах важливо не лише захищати та відновлювати матеріальні об'єкти спадщини, а й забезпечувати стале збереження та популяризацію нематеріальних традицій.

Головна задача полягає у розробці ефективних механізмів для збереження нематеріальної культурної спадщини України через розвиток туризму, зокрема туризму культурної спадщини. Необхідно дослідити сучасні виклики, з якими стикається цей напрям, і визначити можливості для його розвитку в умовах війни. Особливу увагу слід приділити новим тенденціям, таким як військовий туризм, що може сприяти залученню туристів та підвищенню обізнаності про культурну спадщину України як частину її національної ідентичності.

Отже, у рамках даного дослідження необхідно:

1. Виявити основні загрози для збереження нематеріальної культурної спадщини в умовах війни.

2. Оцінити роль туризму як інструмента для збереження та популяризації нематеріальних культурних традицій.

3. Визначити потенціал військового туризму як нової тенденції в українській туристичній індустрії та його вплив на збереження культурної спадщини.

4. Запропонувати стратегії збереження нематеріальної спадщини через розвиток культурного туризму в умовах сучасних викликів.

5. Результати цього дослідження допоможуть розробити практичні рекомендації для розвитку туризму як одного з основних інструментів збереження культурної спадщини України та її нематеріальних традицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм культурної спадщини є одним із видів спеціалізованого туризму, які, наприклад, виділяє Т. Ю. Чайка (рис. 1).

Згідно з Т. Ю. Чайкою, скласти вичерпний список видів спеціалізованого туризму неможливо, оскільки нові креативні та інноваційні види туризму виникають постійно. Це свідчить про динамічність і різноманітність туристичної сфери, що робить класифікацію відкритою для нових форм.

Категорія I включає види туризму, що ґрунтуються на природних факторах, такі як гірський туризм, спелеотуризм, орнітологічний туризм. Ці види туризму орієнтовані на унікальні природні умови й ландшафти, що є основним об'єктом інтересу туристів.

Категорія II охоплює туризм, заснований на культурних, історичних та етнографічних особливостях. Сюди входять такі види, як туризм культурної спадщини, ностальгійний туризм та індустріальний туризм. Ці види туризму фокусуються на спадщині, традиціях, історії та культурних пам'ятках.

Категорія III стосується специфічних туристичних продуктів, що мають вузькоспеціалізовану спрямованість, таких як гастрономічний, винний, фототуризм, кінотуризм тощо. Наприклад, медичний туризм та шопінг-туризм базуються на конкретних послугах, що є частиною туристичного досвіду.

Категорія IV фокусується на характеристиках цільової аудиторії, таких як MICE-туризм, весільний туризм, волонтерський туризм. Ці види туризму орієнтовані на конкретні групи туристів з певними потребами та мотиваціями.

В умовах війни важливо зберігати культурну спадщину не лише в контексті матері-

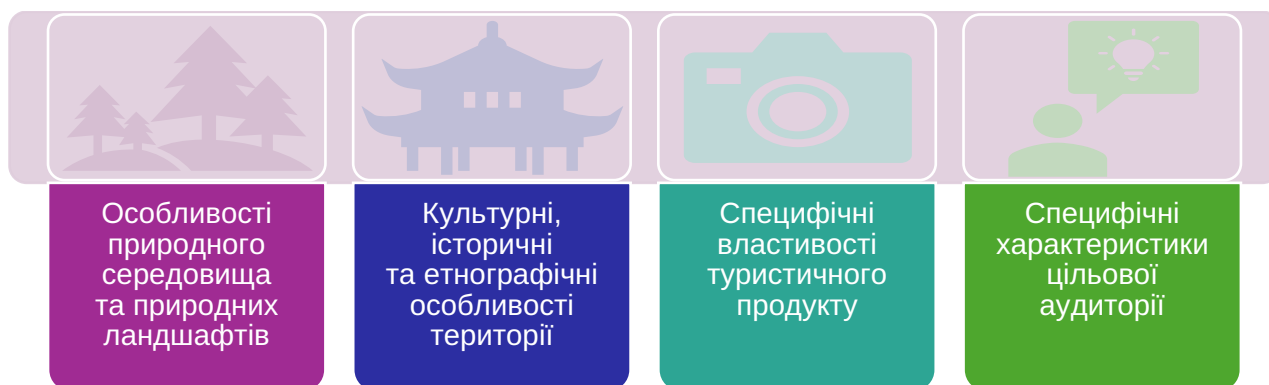

Рис. 1. Категорії спеціалізованих видів туризму, які виділяє Т. Ю. Чайка [1]

альних об'єктів, але й нематеріальних традицій, які формують обличчя нації [13]. Розвиток туристичних маршрутів, які включають елементи нематеріальної культурної спадщини, може стати ефективним засобом для підвищення обізнаності про українську культуру та залучення туристів [18].

Для розвитку туризму культурної спадщини в Україні як напряму збереження нематеріальних культурних традицій, важливо виділити сучасні виклики та можливості, які впливають на цей процес.

Одним із головних викликів є руйнація культурних об'єктів та пам'яток, що відбувається внаслідок бойових дій. Історичні будівлі, церкви, музеї та археологічні пам'ятники наражаються на значні ризики. Втрата матеріальної культурної спадщини негативно позначається на культурній ідентичності та спадщині українського народу. У той же час, нематеріальні культурні традиції, такі як обряди, фольклор, народні ремесла та гастрономія також знаходяться під загрозою. Конфлікти призводять до переміщення населення, що ускладнює передачу культурних знань та практик від покоління до покоління.

Не дивлячись на негативні наслідки війни, можна відмітити, що вона призвела до виникнення нового явища – військового туризму. Військовий туризм належить до специфічного виду туризму, який фокусується на відвідуванні місць, пов'язаних із війною, збройними конфліктами та їхніми наслідками. В Україні, на тлі бойових дій і руйнувань, цей тип туризму набирає популярності як серед громадян країни, так і серед іноземних туристів.

На сьогодні існують різноманітні підходи до визначення поняття військового туризму, які структуровано С. Батиченко, Л. Мельником, П. Савковим та О. Сторубльовим [2]. М. Кляпта та Ф. Шандор розглядають вій-

ськовий туризм як різновид туризму, метою якого є відвідання місцевостей, пов'язаних із військовими та воєнними діями. Військовий туризм охоплює такі напрямки, як відвідання місць боїв та історичних битв для всіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів. Сюди входять також відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба з зброї на полігонах і в тирі, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на полігонах як глядачі, а також тури на відвідання військових концтаборів та в'язниць. Згідно з М. Кляптою та Ф. Шандором, військово-історичний, зброярський, мілітарі-туризм та воєнний туризм є підвидами військового туризму [6].

Більш вузько розглядає військовий туризм А. Мельник, який визначає його як різновид туризму, метою якого є відвідування місцевостей, пов'язаних з воєнними діями [7].

Згідно з О. Любіцевою, військовий туризм надає можливість відчувати себе в умовах військових навчань чи здійснення бойових дій. Це може включати в себе навички водіння бойових машин, здійснення польотів на надзвуковому літаку, стрибки з парашутом або навіть відвідання районів бойових дій [17].

М. Храсовський та К. Ноерес визначають військовий туризм як відпочинок, що має армійське підґрунтя. Автори виокремлюють дві складові туризму: об'єкти, що стосуються військового обладнання і розглядаються як сегмент пригодницького туризму, та об'єкти, що концентруються на історичних подіях і відносяться більше до освітнього сегменту туризму. Дослідники у своїх роботах велику увагу приділяють саме дослідженню першої складової, залишаючи останню на другому плані [8].

М. Луцкич та Я. Москвьяк пропонують під військовим туризмом розуміти спеціалізований вид туризму, який передбачає відвідування пам'ятних військових об'єктів/установ/локацій минулого і сучасності, залучення туристів до елементів сучасного військового побуту, участь у безпечних військових подіях/заходах/фестивалях тощо. На думку авторів, військовий туризм варто розрізняти за метою та ціннісними орієнтаціями туристів, а також емоційним контекстом самої подорожі, на три функціональні групи: військово-історичний туризм, мілітарі-туризм та військово-подієвий туризм [4].

В. Кушнар'єв та О. Поліщук виокремлюють такі види військового туризму:

– Військово-пізнавальний туризм – це відвідування військових музеїв, виставок, конференцій.

– Військово-пригодницький туризм – це активний відпочинок з використанням військової техніки та спорядження, морських бойових кораблів, підводних човнів, участь у військових навчаннях та маневрах, туризм з визначеним терміном проживання в казармі чи військовій частині.

– Військово-історичні реконструкції бойових дій – відвідування масштабних реконструкцій історичних битв.

Також автори окремо виділяють нелегальні тури безпосередньо в район військового конфлікту, які характеризуються великою небезпекою для туриста та нелегальністю, а отже, високою вартістю [3].

Хоча військовий туризм як туристичний напрямок виник відносно нещодавно, його зародження розпочалось ще декілька сотень років тому [5]. Першими військовими туристами вважаються військові художники та військові кореспонденти, такі як Віллем ван де Вельде. У 1653 році Ван де Вельде вирушив у море на маленькому човні, щоб спостерігати за морською битвою між голландцями та англійцями, зробивши на місці багато замальовок [11].

Томас Кук, винахідник організованого туризму і засновник першого в історії туристичного агентства «Thomas Cook Group», почав пропагувати тури на поля битв Другої англо-бурської війни ще до закінчення конфлікту. Багато інших туристичних агентств рекламували легкодоступні та мальовничі поля битв Тугела та Ледісміт [12].

Військовий туризм включає відвідування таких місць, як колишні або діючі зони бойових дій, меморіали, зруйновані міста і села,

музеї, присвячені війні, а також місця загибелі людей. Одними з найвідоміших таких об'єктів на сьогоднішній день є Буча, Ірпінь, Гостомель і Маріуполь – населені пункти, що стали символами військових злочинів і руйнувань.

Основною мотивацією для туристів, які відвідують ці місця, є бажання отримати глибше розуміння подій, що відбуваються, віддати данину поваги жертвам і стати свідками історії в реальному часі. Деякі мандрівники прагнуть відчувати емоції від безпосереднього дотику до трагічних місць, інші – цікавляться гуманітарними або історичними аспектами. Крім того, для місцевих жителів такий туризм може сприяти усвідомленню важливості збереження історичної пам'яті про війну та підтримці постраждалих регіонів.

Військовий туризм також несе в собі певні ризики та етичні виклики. Насамперед це стосується безпеки туристів, оскільки деякі з об'єктів можуть розташовуватися поблизу активних зон конфлікту. Крім того, постає питання про моральний бік такого туризму – чи не перетворюється трагедія на об'єкт комерціалізації та атракціон. Однак, незважаючи на ці виклики, цей вид туризму може мати позитивне значення для відновлення економіки постраждалих регіонів та привернення уваги до важливих історичних подій.

Глобалізація як фактор, що посилює ситуацію, сприяє поширенню уніфікованих культурних моделей, що може призвести до зникнення унікальних українських традицій. В умовах війни важливість збереження нематеріальної культурної спадщини стає особливо актуальною, оскільки вона допомагає суспільству зберігати свою ідентичність та стійкість (рисунк 2).

Тим не менш, існують можливості для збереження нематеріальних культурних традицій через розвиток туризму. Екологічний та культурний туризм можуть бути ефективними інструментами для підвищення поінформованості про культурну спадщину та її збереження [16]. Залучення місцевих жителів у процес збереження культурної спадщини через участь у туристичних програмах створює умови для активного збереження культурних традицій.

Використання нових технологій також відіграє важливу роль у збереженні нематеріальної культурної спадщини. Документування та популяризація культурних практик за допомогою онлайн-курсів та віртуальних турів можуть привернути увагу широкої аудиторії та сприяти їх збереженню. Приклади успішних

Рис. 2. Взаємодію глобалізації, збереження українських традицій та культурної спадщини в умовах сучасних викликів

Джерело: власна розробка автора (Source: Own elaboration)

практик включають організацію майстер-класів з традиційних ремесел, що сприяє передачі навичок та знань. На рисунку 3 наведено класифікацію елементів діджиталізації нематеріальної культурної спадщини в Україні під час воєнних дій.

Культурні фестивалі та свята, які відзначають нематеріальні культурні традиції, є важливими подіями, які приваблюють туристів та підвищують інтерес до культури. Ці заходи можуть стати платформою для популяризації традиційних практик та ремесел, а також формування культурної ідентичності місцевих спільнот.

Важливим аспектом збереження культурної спадщини є підтримка з боку держави та міжнародних організацій. Розробка державної політики та фінансування проектів щодо збереження культурної спадщини можуть сприяти успішному розвитку туризму. Крім того, освітні програми, спрямовані на підвищення поінформованості молоді про культурні традиції, можуть відігравати важливу роль у їх збереженні.

Таким чином, туризм культурної спадщини в Україні стикається із сучасними викликами, проте надає унікальні можливості для збереження нематеріальних культурних традицій. Ефективне використання ресурсів, залучення

місцевого населення та застосування сучасних технологій можуть сприяти розвитку сталого туризму та збереженню багатой культурної спадщини України.

Рекомендацій, які пропонується реалізувати, наведено у таблиці 1.

Підсумовуючи, хоча український туризм культурної спадщини стикається зі значними загрозами, існують також можливості для зростання та стійкості. Розробка туристичних маршрутів, які висвітлюють нематеріальну культурну спадщину, може підвищити обізнаність про українську культуру та сприяти її збереженню серед викликів, пов'язаних із триваючим конфліктом. Наголошення на важливості збереження як матеріальних, так і нематеріальних культурних елементів має вирішальне значення для сприяння спадкоємності культури та національної ідентичності в Україні.

Висновки.

1. Війна в Україні створила серйозні виклики для збереження як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини, зокрема через руйнування пам'яток та переміщення населення.

2. Туризм культурної спадщини є важливим інструментом для збереження національної ідентичності та сприяння соціально-

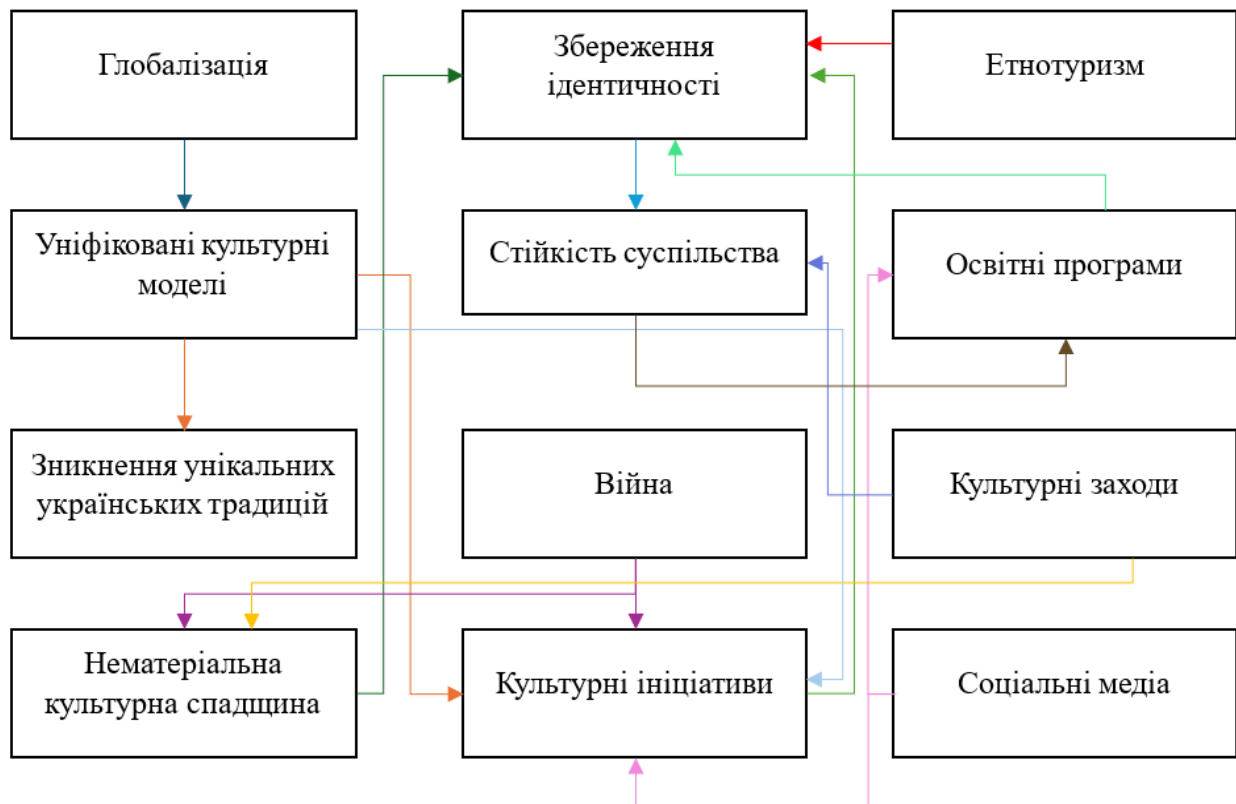

Рис. 3. Класифікація елементів діджиталізації нематеріальної культурної спадщини в Україні під час воєнних дій [13]

Таблиця 1

Рекомендації, націлені на збереження нематеріальних культурних традицій у рамках туризму культурної спадщини в Україні, яка враховує сучасні виклики

Аспект	Рекомендації	Особливості реалізації у розрізі сучасних викликів в Україні
Збереження нематеріальної спадщини	Створення програм з документування та популяризації культурних практик.	Необхідність адаптації програм до умов війни, включаючи онлайн-формати та доступ до ресурсів для тимчасово переміщених осіб.
	Проведення майстер-класів та семінарів з народних ремесел та фольклору.	-
Розвиток туризму	Формування туристичних маршрутів, що включають нематеріальну спадщину.	Збільшення інтересу до внутрішнього туризму, необхідність створення безпечних маршрутів та адаптація програм для туристів в умовах війни.
	Проведення культурних заходів та фестивалів, присвячених традиціям.	-
Залучення місцевих громад	Активне залучення місцевих жителів до участі у туристичних проектах.	Забезпечення підтримки спільнот в умовах конфлікту та міграції, створення умов для роботи та участі місцевого населення у туристичному бізнесі.
	Підтримка ініціатив щодо збереження традицій на місцевому рівні	-
Використання технологій	Використання цифрових технологій для збереження культурних практик (онлайн-курси, віртуальні екскурсії).	Необхідність забезпечення доступу до Інтернету та технологій в умовах зруйнованої інфраструктури та обмежених ресурсів.
Підтримка з боку держави	Розробка державної політики щодо охорони культурної спадщини.	Пошук джерел фінансування та співробітництво з міжнародними організаціями в умовах обмеженого бюджету та ресурсів.
	Фінансування проектів зі збереження нематеріальних традицій	-
Освітні програми	Впровадження програм навчання для молоді про культурні традиції.	Адаптація освітніх матеріалів до поточних викликів, включаючи дистанційне навчання та доступ до інформації для студентів з різних регіонів.
	Організація лекцій та семінарів з культурної спадщини у навчальних закладах	-
Культурні фестивалі та події	Організація культурних фестивалів, що залучають туристів та місцевих мешканців.	Збільшення інтересу до місцевих традицій в умовах війни, створення безпечних та доступних заходів для населення та туристів.
	Підтримка місцевих культурних ініціатив та традицій через масові заходи.	-

Джерело: власна розробка автора (Source: Own elaboration)

економічному розвитку країни, особливо в умовах сучасних викликів.

3. Військовий туризм, як новий сегмент індустрії, має потенціал залучати туристів до глибшого розуміння історичних подій та наслідків війни, сприяючи збереженню культурної спадщини.

4. Для ефективного збереження нематеріальних традицій важливо розробити стра-

тегії, які забезпечать їх стале відтворення та популяризацію серед національної й міжнародної спільноти.

5. Популяризація нематеріальної культурної спадщини України через розвиток туризму є не лише можливістю підвищити обізнаність, але й допомогти країні відновитися після війни через підвищення туристичної активності та міжнародну підтримку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чайка Т. Ю. Спеціалізований туризм у контексті сталого розвитку. Класифікація видів спеціалізованого туризму. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/7df1f891-fe3a-499c-94dd-b64183dba3d3/content>
2. Батиченко С., Мельник Л., Савков П., Сторубльов О. Особливості розвитку військового туризму в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. № 48(4(48)). С. 66–69.
3. Кушнар'єв В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму. *Вісн. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв*. 2018. № 1. С. 107–118.
4. Луцик М., Москвяк Я. Можливості розвитку військового туризму в Україні. *Міжнар. наук. журн. "Інтерна-ука". Сер.: Економічні науки*. 2021. № 9. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16333489757957.pdf>
5. Джинджоян В., Дубова А. Військовий туризм: проблеми та перспективи його розвитку на африканському континенті. *Молодий вчений*, 2023. № 1 (113). С. 24–27.
6. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. Київ : Знання, 2011. 334 с.
7. Мельник А. Нестандартні види туризму. Особливості функціонування військового туризму. *Краєзнавство, географія, туризм*. 2012. № 16. С. 3–5.
8. Hrusovsky M., Noeres K. The Long Tail of Tourism: Holiday Niches and their Impact on Mainstream Tourism. *Military tourism*. 2011. Wiesbaden : Gabler. P. 87–94.
9. Винниченко І., Рудніченко Ю. Воєнний туризм в Україні: умови та перспективи розвитку. *Географія та туризм*. 2016. Вип. 35. С. 71–79.
10. Кіпченко В. Менеджмент туризму. Київ : Знання, 2010. 502 с.
11. Butler, Richard, and Wantanee Suntikul, eds. *Tourism and war*. Routledge, 2013.
12. Lloyd, David W. *Battlefield Tourism*. Oxford : Berg, 1998.
13. Москвяк Я. Діджиталізація як інструмент збереження нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні в умовах післявоєнного відновлення. *Development Service Industry Management*, (4), 21–28.
14. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту : навч. посіб-ник. Київ : Альтерпрес, 2004. 288 с.
15. Устименко Л. М. Історико-суспільні аспекти розвитку спеціалізованого туризму. *Питання культурології*. 2013. № 29. С. 138–145.
16. Кулиняк І. Я., Карий О. І., Прокопишин-Рашкевич Л. М., Огінок С. В., Бондаренко Ю. Г. Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму: навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2023. 254 с.
17. Любіцева О., Бабарицька В. Туризмознавство: вступ до фаху. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2008. 335 с.
18. Туризм та креативні індустрії: сучасні виклики: зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф., 28 квіт. 2023 р. Дніпро: Біла К. О., 2023. 212 с.

REFERENCES:

1. Chayka, T. Yu. (n.d.). Spetsializovanyi turizm u konteksti staloho rozvytku. Klasifikatsiya vydiv spetsializovano-ho turizmu (Specialized Tourism in the Context of Sustainable Development: Classification of Types of Special-ized Tourism). Retrieved from <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/7df1f891-fe3a-499c-94dd-b64183dba3d3/content>
2. Batischenko, S., Melnyk, L., Savkov, P., & Storubliov, O. (2021). Osoblyvosti rozvytku viiskovoho turyzmu v Ukraini (Features of Military Tourism Development in Ukraine). *Viskyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (Bulletin of Taras Shevchenko National University)*, 48(4), 66–69.

3. Kushnaryov, V. (2018). Militari-turizm yak innovatsiyni napriamok ekstyrealnogo ta piznaval'no-rozvezhal-koho turyzmu (Military Tourism as an Innovative Direction of Extreme and Cognitive-Entertainment Tourism). *Viskyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu kultury i mystetstv (Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts)*, 1, 107–118.
4. Lushchuk, M., & Moskvayak, Y. (2021). Mozhyvosti rozvytku viiskovoho turyzmu v Ukraini (Opportunities for Military Tourism Development in Ukraine). *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka" (International Scientific Journal "Internauka")*, 9. Retrieved from <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16333489757957.pdf>
5. Dzhindzhoyan, V., & Dubova, A. (2023). Viiskovyi turizm: problemy ta perspektyvy yoho rozvytku na afrikans'komu kontynenti (Military Tourism: Problems and Prospects for Its Development on the African Continent). *Molodyi vchenyi (Young Scientist)*, 1(113), 24–27.
6. Klyap, M. P., & Shandor, F. F. (2011). Suchasni riznovydy turyzmu: navch. posibnyk (Modern Types of Tourism: Textbook). Kyiv: Znannia.
7. Melnyk, A. (2012). Nestandardni vidy turyzmu. Osoblyvosti funktsionuvannya viiskovoho turyzmu (Non-Standard Types of Tourism: Features of Military Tourism Functioning). *Kraieznavstvo, heohrafiya, turizm (Local History, Geography, Tourism)*, 16, 3–5.
8. Hrusovsky, M., & Noeres, K. (2011). The Long Tail of Tourism: Holiday Niches and their Impact on Mainstream Tourism. In *Military tourism* (pp. 87–94). Wiesbaden: Gabler.
9. Vynnychenko, I., & Rudnichenko, Y. (2016). Voiennyi turizm v Ukraini: umovy ta perspektyvy rozvytku (Military Tourism in Ukraine: Conditions and Prospects for Development). *Heohrafiya ta turizm (Geography and Tourism)*, 35, 71–79.
10. Kiptenko, V. (2010). Menedzhment turyzmu (Tourism Management). Kyiv: Znannia.
11. Butler, R., & Suntikul, W. (Eds.). (2013). *Tourism and war*. Routledge.
12. Lloyd, D. W. (1998). *Battlefield Tourism*. Oxford: Berg.
13. Moskvayak, Y. (n.d.). Didzhitalizatsiya yak instrument zberezhennya nemateryal'noi kul'turnoi spadshchyny YUNESKO v Ukraini v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennya (Digitalization as a Tool for Preserving UNESCO Intangible Cultural Heritage in Ukraine in the Conditions of Post-War Reconstruction). *Development Service Industry Management*, 4, 21–28.
14. Babarytska, V. K., & Malynovska, O. Yu. (n.d.). Menedzhment turyzmu. Turoperayting. Ponyatiyno-terminolohichni osnovy, servysne zabezpechennya turproduktu: navchal'nyi posibnyk (Tourism Management. Tour Operating. Conceptual and Terminological Foundations, Service Provision of Tourist Products: Textbook). Kyiv: Alterpress. 288 c.
15. Ustyomenko, L. M. (2013). Istoryko-sotsial'ni aspekty rozvytku spetsializovanoho turyzmu (Historical and Social Aspects of the Development of Specialized Tourism). *Pytannia kul'turologii (Issues of Cultural Studies)*, 29, 138–145.
16. Kulyniak, I. Ya., Karyi, O. I., Prokopyshyn-Rashkevych, L. M., Ohinok, S. V., & Bondarenko, Yu. H. (2023). Yevropeyskyi dosvid populyaryzatsii istorychnoi spadshchyny ta kulturnoho turyzmu: navchal'nyi posibnyk (European Experience in Promoting Historical Heritage and Cultural Tourism: Textbook). Lviv: Rastr-7.
17. Liubitseva, O., & Babarytska, V. (2008). *Turyzmoznavstvo: vstup do fakhu (Tourism Studies: Introduction to the Profession)*. Kyiv: VPC "Kyivskiy universytet".
18. Turizm ta kreativni industriyi: suchasni vyklyky: zb. nauk. prats II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 28 kvit. 2023 r. (Tourism and Creative Industries: Current Challenges: Collection of Scientific Papers of the II International Scientific-Practical Conference, April 28, 2023). Dnipro: Bila K. O.